



Vooraf

- Indien vertrouwelijke brieven, geschreven gedurende een der gedenkwaardigste belegeringen In de geschiedenis van de staat der Nederlanden door een ooggetuige, een man van doorzicht, die uit hoofde van zijn betrekking ¹⁾ veeltijds in de gelegenheid was van wel onderricht te zijn, enig geschiedkundig belang bezitten,
- Indien de kunsteloze, maar in enige taal van het hart sprekende in die brieven, gewisseld tussen een vader van een huisgezin, wie zijn plicht gebiedt te verblijven in de benauwde en fel beschoten stad, waar hij zijn eigendom ziet vernielen, en zijn met negen kinderen, waaronder een zuigeling van 5 weken, en een tachtigjarige moeder, naar Zeeland geweken echtgenote, de aantrekkelijkheid der *waarheid*, die het keurigst romantisch verhaal in die mate nooit weergeven kan, aanbieden kunnen:
- Dan moge de lezer uitspraak doen, of ik mij bedrieg en mij misschien door een te gunstig vooroordeel en de overleveringen uit mijn kindse jaren laat wegslepen, wanneer ik er het voor hou dat én uit het een én uit het ander oogpunt, de briefwisseling welke ik hier mededeel, *in de daad* aandacht en belangstelling wekt en verdient.

Ik heb in deze uittreksels met weglating van voor vreemden geheel onverschillig huiselijke belangen, niets veranderd, en zo het een heiligschennis achten, indien ik mij iedere opsiering in bewoordingen of stijl veroorloofd had. Met enige aantekeningen heb ik geoordeeld geen ondienst te zullen doen, zo tot opheldering als om zich beter In de omstandigheden der *handelende personen* te verplaatsen, en het verzwarende van het lot dat hen trof, nader te doen kennen. De laatste zal tevens een bijdrage zijn tot de in het licht verschenen geschriften over de *réfugiés*.

Wageningen,

L. J.

April 1848

¹ Voor nadere info over de schrijver, Jacques le Jeune, zie [Waterschans 2018-1 pag 33](#), [Waterschans 1978-2 pag 55](#), diens woning aan de Hoogstraat [Waterschans 19874-2 pag 35](#)

Over Jacques le Jeune

In diverse publicaties is het een en ander over de persoon Jacques le Jeune te vinden, waardoor de lezer een beeld krijgt over de persoon en diens positie in de Bergse samenleving.

Woonachtig in het pand Hoogstraat 12-14 (een samenvoeging van de huizen Roosenboom en De Drie Koningen), en de functie van substituut-ontvanger maakt duidelijk dat hij behoorde tot het bestuur van de stad. Ook had le Jeune de functie van postmeester in Steenberghe²).

Tijdens de belegering was zijn gezin naar Middelburg gevlucht, doch le Jeune was (mede vanwege zijn functies) in de stad achtergebleven. De hier na volgende brieven maken deels duidelijk hoe het hem verging. Uit de later tussengevoegde brief van zijn eega Maria Rupertus blijkt dat hij er qua gezondheid niet goed aan toe was. Zij zag daarin aanleiding om een aantal dagen naar hem terug te gaan met achterlating van de kinderen.

Op de ochtend van de val van de vesting wist zij op het nippertje op een schip de stad te ontvluchten, waarbij haar zieke man achterbleef.

Nadat de Fransen in 1748 de deels verwoeste, en door velen verlate, stad verlieten, werkte le Jeune een plan uit voor de financiering van de wederopbouw.

In 1748 werd een nationale collecte gehouden, aanvankelijk om de verwoeste kerken in Bergen op Zoom en Sas van Gent te herstellen, maar ook voor noodhulp aan de zwaar getroffen bevolking. De opbrengst van de collecte was dermate groot, dat een fonds voor de wederopbouw van Bergen op Zoom in het leven werd geroepen. Dat beoogde om rentevrije leningen beschikbaar te stellen aan de verarmde stad en de inwoners.³)

Het [archief van de familie le Jeune](#) is voor deze publicatie niet nader onderzocht; de inventaris is overigens (pas) vanaf 1747 beschreven.

Waarschijnlijk is eerdere administratie bij de belegering van Bergen op Zoom verloren gegaan.

² Zie [Waterschans 2018-1 pag 33](#), [Waterschans 1978-2 pag 55](#), diens woning aan de Hoogstraat [Waterschans 19874-2 pag 35](#)

³ Zie Charles de Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten*, pag 48 e.v., *Uitg Verloren, 1998 en de (notariele) archieven bij het West brabants Archief*.

Aan mevrouw L. J.
te Middelburg

Bergen op Zoom, 16 juli 1747

Het zal niet hoeven mijn kind lief! dat ik u meld mijn aandoening over uw fatale reis in deze droevige omstandigheid ⁴⁾; ik zou geen ogenblik hebben kunnen rusten zo ik hedenmorgen niet gehoord had dat men uw schip gisteren in het Sloe gezien heeft.

Laat mij toch met alle occasiën een lettertje toekomen.

Zoveel mijn situatie toelaat die thans niet te compareren is voorbij hetgene geen gezien hebt moet ik nu echter zorgen dat alles wegkomt na de maal het wel te vrezen is dat wij op een terrible wijze zullen geattaqueerd worden, zijnde gelukkig, die hare precauciën intijds genomen hebben.

De tranchée is gisteren geopend ⁵⁾ en het canonneren wachten wij alle momenten; ondertussen gaat het met haar werk zodanig voort dat ze reeds geen 100 roeden meer van de palissaden af zijn. Men meent dat er van de nacht een uitval zou gedaan worden Maar ik vrees dat het wat te laat zal zijn, ten minste naar in ieders gevoelen had het zeker gisteren een goed succes kunnen hebben; de hemel geve het vannacht.

⁴ Het Fransche legerkorps, onder den Graaf van Löwenthal, kwam den 11 julij in de nabijheid van Bergen op Zoom, en den 12 beschouwde men de stad als in staat van beleg. Vergelijk en brief No XXXI. Het huisgezin vertrok den 15 met het beurtschip naar Middelburg en kwam er, na het doorstaan van een vliegenden storm, den 16 aan, van waar het zich verder naar Vlissingen begaf, waar mijner grootmoeders broeder, *Thomas Rupertus*, Med Dr woonde.

⁵ Des nachts tussen den 14 en 15 juli. Een voor mij liggend gedrukt bericht van dien tijd, stelt verkeerdelijk 16 juli.

De Prins ⁶⁾ heeft zijn familie reeds naar Tholen gezonden en heeft zich in het Huis van tante ⁷⁾ neergezet; De generaal Cronström die hier *en chef* is komen commanderen is op het Prinsenhof alwaar de heer van Haren zich de appartementen van de postmeester Adan ⁸⁾ heeft doen openen en in logeert.

Mijn comptoir heb ik in de kelder gebracht en die doen onderschragen; daar zijn geen 6 huishoudens meer op deze straat ⁹⁾. Adieu, enz.

J. Le Jeune

De bijgaande pakketten aanstonds te bezorgen, het zijn legerbrieven.

Maastricht is in onze situatie genoegzaam ¹⁰⁾ maar spreek daar nog niet van.

⁶⁾ De prins van Hessen-Philipsthal, gouverneur van Bergen op Zoom. Zijn gemalin was in de stad gebleven zie [brief no. II](#).

⁷⁾ de weduwe van Alexandre Faure, president, raadsheer in het Hof van Bergen. zie Jansen, [Kort en beknopt verhaal van het gepasseerde bij de overrompeling van Bergen op Zoom](#) 16 september 1747 (vierde druk 1777) bladzij 8. Dit huis stond op de Hoogstraat en werd plat geschoten. De prins nam al spoedig een ander intrek zie [brief nummer II](#).

⁸⁾ Adan was postmeester voor de stad Bergen op Zoom, aangesteld door de gravin weduwe de Latour d'Auvergne, Als overgrootmoeder van den minderjarigen marquis Karel Theodoor, Keurvorst van de Palts. Hetgene die posterij en het recht van aanstelling betreft, zal men kunnen vinden in [Het brievenpostwezen in de Republiek der Verenigde Nederlanden](#); een bijdrage tot de staatshuishoudelijke geschiedenis van dat tijdvak; uit oorspronkelijke en ongedrukte stukken, in mijn verzameling van M.S., door mij bewerkt en voor de drukpers gereed liggend. Na 1748 treft men Adan aldaar weder in functie aan. Verg. ook den [brief no. XV](#). J. L. J. was postmeester der door hem voor eigen rekening opgerichte brieven posterij van Steenberghe, welke het gouvernement in het begin deze eeuw heeft goedgevonden te vernietigen.

⁹⁾ De Hoogstraat, in het meest aan het vuur blootgestelde gedeelte der stad, verg. [no. V](#). De Grote Kerk was reeds voor den 24e juli vernield, volgens de platte grond aangehaald in aantekening 21.

¹⁰⁾ Na den slag bij Lafelt 2 juli 1747, door de geallieerden, onder den hertog van Cumberland, tegen de Fransen, onder den maarschalk van Saxen, verloren, lag geheel Brabant open. Het leger ondernam niets tot ontzet en week op Luik 19 augustus 1747. [Zie no. XXV](#).

Aan dezelfde

Bergen op Zoom, 18 juli 1747

te Vlissingen

Het is hier geen mysterie meer dat Adan in de armée der Franschen is: En ook hebben zij zulke goede correspondentie In de stad, dat ze 's avonds om 8 uren al geweten hebben, dat des nachts tussen de 16e en 17e een zware uitval gedaan zou worden. En als het [korps] ¹¹⁾ uitgetrokken is zijn ook gedistingeerde signalen gegeven; weshalve het ook een zeer slecht gevolg heeft gehad; en op die voet zal onze importante vesting die geducht moest zijn voor een leger van 100.000 man voor een legertje van 20.000 moeten bukken.

Enfin, mijn lieve kind ! ons ongeluk komt van alle kanten; heel steenberg's land ¹²⁾ wordt doorgestoken en ondergezet, en dat nog enigszins overblijft wordt door ons klein leger ¹³⁾ geruïneerd, zijnde het God te klagen de discipline die al daar gehouden wordt; van dit alles zijn onze vijanden niets onbewust er werken met alle geweld aan batterijen en loopgraven in ons gezicht; daar wordt hevig op geschoten, maar zij gaan ondertussen voort.

Ik zal in het huis van mevrouw Middelhoven ¹⁴⁾ gaan slapen, want de Prins mij absoluut geraden heeft niet in mijn huis te blijven.

¹¹⁾ Dit of dergelijk woord is in den oorspronkelijken een brief in de pen gebleven

¹²⁾ L.J. bezat landerijen onder Steenberg. Hij heeft het oog op de linie, deels door een inundatie, deels door de Rover-, Pinsen-, Moornout- (=Moermont) en Zuid schansen gedekt. men zie het plan bij Faure's [Histoire abrégé de la ville de Bergen op Zoom](#), en andere plattegronden van die tijd.

¹³⁾ Achter de linie, onder de Prins van Saksen Hilbourghausen, In de nader aan te halen plattegrond begroot, of vergroot op 15.000 à 16.000 man.

¹⁴⁾ Waar dit stond, blijkt mij niet, Maar het is niet op de lijst der vernielde waarvan zie aantekening 44.

Neef Goglin ¹⁵⁾ heeft mij wel een kamer gepresenteerd, Maar dat is onbestaanbaar bij het ingelopen van in ieder; ook is daar gelogeed de Prins en de Prinses met een hoop domestieken, Bourkin met zijn vrouw en kinderen dus een rechte Arke Noach ¹⁶⁾.

III

Aan den heer L. J.

Vlissingen 18 juli 1747

Het gerucht is hier verschillende wegens den uitval, de een zegt dat ze met succes geweest is, en de ander zegt weer het tegendeel, zodat wij zeer naar nader tijding verlangen.

Uwe situatie gevoel ik beter als [ik] het schrijven kan, nog zo'n God ons niet verlaat, staat onze hulp vast. Hij moet onzer aller uithelper zijn, Hij is onze enigste toevlucht en ik hoop dat zijn kracht ons ondersteunen zal.

Mw. L. J. geb. Rupertas

¹⁵ Hij was gehuwd met *Sabine Henriette Faure*, dochter van den in [aantekening 7](#) genoemde Alexandre. Hij was Fransch [Waalsch] predikant te Bergen op zoom. Op zekere dag in zijn tuin moerbeziën plukkende, ging een kogel der belegeraars over zijn hoofd, hij klom van den ladder af, maar er nog zeer mooie ziende, weder op; een kogel trof de punt van zijn hoed. "Aan een derde wilde ik het hoofd zelf niet wagen", verhaalde hij. Ik ontmoet hem tot op het laatst in de brieven van mijn grootvader, dien hij hulpvaardig bijstond, toen deze krank lag, tot dat hij zelf ziek werd. in het [Verhaal van dominee Jansen](#) bladzij 33, is hij niet onder degenen, die na het overgaan der stad vertrokken, en ik vermoed dat hij er bleef. Zeker is het dat hij er daarna weder gewoond heeft, want in 1785 heb ik hem en zijn echtgenote, in gezelschap met mijn 87 jarigen grootvader, beide nog gezond aan vrolijk, gezien in het herbouwde huis van laatstgenoemden.

¹⁶ Wellicht letterlijk bedoeld, het huis aan Zuidzijde Haven 11 heet [Inde Arke Noach \(Noe\)](#).

IV

Aan denzelfden,

Vlissingen 23 juli 1747

Heden, zondagmorgen, heb ik de troost van uw brief ontvangen. Sedert twee dagen dat het gerucht van het bombardement hier geweest is, vrezend wel dat ge in het huis van mevrouw M. niet veilig waart.

Al hetgeen men hier hoort en ziet is een algemeen dreigen tot ondergang van ons land.

Ik heb vandaag de Middelburgers zijnde vernomen of *Kuilenaar*¹⁷⁾ op zijn ordinaire beurt gisteren van Bergen gekomen was, maar horen dat hij met haver geladen geweest zijnde, daar niet had kunnen inkomen wegens het vliegen der bommen, dus het mij voorkomt alsof ze de vaart zoeken te belemmeren¹⁸⁾.

Mw. L. J. geb. R.

V

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 28 juli 1747

De belegering wordt met alle geweld voortgezet het zuider gedeelte van de Zuivel- en Wouwsestraat en van het Molstraatje tot de Meulenstraat¹⁹⁾ en zo naar de Bospoort toe geen mensen meer te zien als hier en daar enige in de kelders; Gods jammerlijk is de stad aldaar gehandeld en wordt nog dagelijks erger. Ofschoon een ieder schroomt

¹⁷ Verm. De beurtschipper.

¹⁸ De toevoer is onverhinderd gebleven. zie [nummer VIII](#) en nummer [XXX](#), en Faure [Histoire Abrégée de Bergen op Zoom](#) Pagina 265.

¹⁹ Nu: Zuidmolenstraat.

die weg uit te gaan heeft Mijntje ²⁰⁾ nog courage alle dagen eens naar het huis te zien, ook ben ik gisteren daarin geweest.

In den hof zijn twee bomben gevallen, waarvan een in het huis genoeg zouden zijn geweest om het geheel om te keren;

Zo de nacht aankomt is de stad verlicht van de vijanden en onze bomben. Thans zijn ze sterk bezig de schansen te beschieten. Ik stel vast dat ze geen manschap genoeg hebben om direct te attaqueren, maar daar is in onze krijgsvolkeren een verslagenheid die niet uit te drukken is, in plaats van de moedigheid die ze behoorden te hebben ²¹⁾. Nu, het zal mogelijk wel komen, als het verwacht wordende

²⁰ Deze voorbeeldig trouwe dienstbode verdient in gedachtenis te blijven. in [nummer 34](#) zal men haar nogmaals zien. zij bleef ook niet onbeloond.

²¹ In een, bij een kaart of plattegrond, gevoegde [Beschrijving der sterke stad van Bergen op Zoom, met derzelver belegering](#) by D. Langeweg, Boek en kaart verkoper In de Vlamingstraat ([achteraan bijgevoegd](#)), welke, volgens de zo aanstonds aan te halen zinsnede, na den 24 juli 1747 in het licht kwam, luidt het, na het vermelden van vroegere gebeurtenissen in 1588, 1605, 1622 en 1672:

“In den jare 1747 doet den koning van Frankrijk op eene trouweloze wijzen een inval, neemt Staats Vlaanderen op een gemakkelijke wijze in bezit en meent zulks met Brabant ook te doen; laat ten dien einde de loopgraven op den 16der maand juli voor dit Bergen op zoom openen, Maar het alziende oog van Godt doet door de spoedige voorzorgen van den doorluchtigen Vorst, dan prins van Oranje, Willem IV, de oude Bataviersche dapperheid herleven, deze stad wederom een manhafte defensie geresolveerd, Laat den Fransman de kracht van Bellona 's werktuigen ondervinden, en al zo zij van den 16 tot den 24 juli veel volk verspillt en weinig gevorderd zijn, wordende onophoudelijk door het zwaar geschut, het werpen van bommen in hunne werken verhinderd en door de gedurige uitvallen van het garnizoen vernield, nadien door de linie, welke bij den Prins van Hilbourghausen met een 15 à 16.000 man zijn bezet, en door de havens telkens die stad met verse troepen en vivres wordt voorzien, dus daar geen gebrek van iets zijnde, het zo wij verhoplen, dan Fransman zal genood zaken van de belegering dezer stad andermaal met grote schade af te trekken”.

Hoe verschillend is dit gekleurd voor het oog van het publiek. Ik weet niet of dit de kaart is in [brief XXVI](#) vermeld. Vergelijk voorts [brief XIX](#).

secours aankomt het welk men vaststelt dat nabij is; de 25e waren zij maar 1½ uur van den Bosche ²²).

L. J.

VI

Aan den Hrn. L. J.

Vlissingen 28 juli 1747

Uwe associatie van f 2000 is gepresenteerd en geaccepteerd, maar alzoo men niet had als ducaten en in de Bank niet kunnen gegeven worden, zal broer toekomende week het geld gaat ontvangen en een bank brief nemen, maar alvorens met de heer Lambrechtsen gesproken hebbende, was die heer van gedachten dat de Bank in deze tijdsomstandigheden zo min veilig te betrouwen was als alle andere zaken, en dat Z. Ed. zijn gelden uitgenomen had en in Engeland geplaatst had, omdat in tijd van nood de provincie mogelijk de bank ook employeren zou.

Broer van morgen van Middelburg komende verhaalt mij dat een brief van Bergen zou gekomen zijn waarin gezegd werd dat de Franschen zich meester van de scheepsbrug en alzoo van Tholen gemaakt hadden, 't gene daar zulk een opschudding had gemaakt dat een viswijf assurant bij onze neef Veltman ²³) kwam bellen, willende hebben, dat die de brief aan hem gekomen was en hem wilde lezen, met bedreiging dat er reeds 400 bijeen waren om molest te doen; doch dat hij bij betuiging van nergens van te weten, zich gerust gevonden had. Het was zijn collega geweest die verteld had dat hij die brief had horen lezen zodat het nogal smeult.

²² Vermoedelijk is hier Oudenbosch bedoeld.

²³ Een der twee Luthersche predikanten te Middelburg.

Men zegt dat de provincie van Holland niet wil komen In de betaling voor de schepen die van Engeland hier zijn; zodat het schijnt dat het land vol onrust is en wij ons niets goeds kunnen beloven.

Ik hoor dat In de 50 Constapels naar Bergen vertrokken zijn, en dat de vorst van Waldeck met 25.000 man afkomt.

Al deze geruchten geven mij geen de minste gerustheid, tenzij de waarheid van u hoor.

Mw. L. J. geb. R.

VII

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom, zonder dagtekening

Dit middelste blad, kind lief, kunt ge laten lezen aan de heer burgemeester Lambrechtsen.

Verleden zaterdag ontving ik 13 brieven tegelijk uit Holland om relaas van onze belegering.

Wat het kantoor betreft ²⁴), waar zou een duit vandaan komen ?

Van voren zijn wij ingesloten, van achteren worden wij geheel geruïneerd en onze boeren tot de beenderen opgegeten ²⁵). Verbeeld u een leger dat thans vierkant in de granen komt camperen, en ofschoon die zo rijp zijn dat men dagelijks die zouden kunnen oogsten, zo moet de arme Landman die echter met goede ogen zien ruïneren en onder de voet halen. Dus ons ongeluk van alle kanten daarbij komt, want of dit alles nog niet genoeg was, zo is het zo, dat bijaldien nog een landstreek gevonden werd waar men niet campeert of destrueert, zo wordt het onder water gezet.

²⁴ Het Landskantoor, met welks waarneming L.J. was belast geworden.

²⁵ Het Franse leger legt kennelijk beslag op alles wat eetbaar is.

Dus staat mijn kantoor niet alleen stil maar God weet wanneer het weer vorderbaar zal zijn; anders heb ik al dol genoeg met dit kantoor, het welk mij na uw vertrek nog gezonden heeft 100.000 guldens, die al halfweg zijn; gevoegd bij dit en de andere complexe omstandigheden van dit soort zwaar beleg waar je maar nog geen einde aan ziet.

L. J.

VIII

Aan dezelfde.

Bergen op Zoom, 1 augustus 1747

Dewijl het nog onzeker is hoe en wanneer het de Voorzienigheid behagen zal een einde te maken van de woning uwer Voorvaderen, welke rampen en ongeluk groot zijn, zo moet Gij toch voor uzelfen zorgen en denken aan de noodzakelijkheid die er is, dat alle die vaderloze kinderen uw opzicht ten uiterste nodig hebben, want het God bekend is wanneer wij den anderen zullen wederzien.

De ene dag schijnt ons een troost van hoop te zijn en de droevige voorwerpen van de anderen doen ons de moed ten eenenmale zinken; nochtans op God te vertrouwen is de beste steun; nu zien wij hoe die goedertieren Vader ons gezegend had, toen wij met gerustheid onder onze vijgenboom zaten.

Kunt gij mij wat groenten van Middelburg beschikken, zou een aangename verversing zijn, dien aangaande is er niets meer te krijgen. S. en V.G. hebben het van Rotterdam doen komen.

Aangaande de f 2000 waarover reflexiën zijn gemaakt om in de Bank te plaatsen, ben ik van gedachte, kind lief ! dat ge best zult doen die onder u te nemen, totdat men de uitslag van dit beleg ziet, stellende vast, zo deze vesting ontzet en behouden wordt, dat er geen

zwarigheid zal zijn voor de bank van Middelburg, maar gaan we verloren zo is het te vrezen, dat het overal verloren zal zijn. Ik kan begrijpen dat onze jongste kinderen niet veel aandoening hebben van onze rampen maar onze oudsten ²⁶⁾ moeten een oog van oplettendheid daarop slaan en bedenken eens hoe wij uit onze woning hebben moeten gaan, zijnde deze tot nu toe overeind, maar reeds na aan haar verderf geweest, de twee bomben in de hof hebben ieder een gat gemaakt als een grote brouwketel.

Zo ras zij ergens brand veroorzaakt of gewaarworden, werpen zij honderden bommen derwaarts om het blussen te beletten. Leest dit onze lieve kinders voor, dat ze zich een denkbeeld maken van de plaats van hare geboorte, dat ze nochtans op God vertrouwen, die haar mogelijk hierna aangenamer dagen zal doen beleven als ons voor ogen staat.

Heden, maandag 5 uur moet ik eindigen met u te zeggen dat de Franschen wederom post gevat hebben in de bedekte weg, dat mijn gans niet aanstaat. Wij hebben niet te veel volk in de stad en men wil de manschap sparen en de stad houden, dat niet kan samengaan; ik begin kranken moed krijgen. Nu morgen zullen wij zien wat het worden wil.

L. J.

²⁶ Dit waren twee dochters en een zoon, tussen 17 en 13 jaren.

IX

Aan den Hr. L. J.

Vlissingen 2 augustus 1747

Gisteren heb ik de geruchten gehoord dat de vorst van Waldeck tot Steenberg gearriveerd was, maar ook schielijk naar den Haag vertrokken en vandaar naar Duitsland, willende onder de generaal Cronström niet dienen; ook dat weer een magazijn van de Franschen gesprongen is, zijnde de slag tot Middelburg en hier gehoord.

Mw. L. J. geb. R.

X²⁷⁾

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 7 augustus 1747

Eergisteren de 5de, hebben de vijanden storm willen lopen op onze palissaden om de bedekte weg te nemen, maar door het geweldig vuur dat het piket maakte, dorsten zij de kans zo schielijk niet wagen; inmiddels deden zij de openingen springen van haar sapperingen²⁸⁾, met gedachten de palissaden ook te doen springen, gelijk het hun gelukte, en daarop door te vangen tot in de bedekte weg onder een ijselijk geschreeuw van *Vive le Roi* en *Feu!*²⁹⁾ waartegen de onzen antwoordden met *Vivat Oranje en de Staten!* het welk verzeld ging met een hagelbui van granaten en een zeer sterk vuur dat van haar kant niet minder was , en wel zo, dat het tweede piket moest gecommandeerd worden, maar op het derde volgde; wanneer het vuur eens zo

²⁷⁾ Van dezen brief, van nummers [XII](#) en [XIII](#), vind ik alleen een afschrift door de hand van mijn grootmoeder. Waarschijnlijk zijn de originele ter lezing gegeven aan de HH. *Lambrechtsen* en *van Ouwerkerk*, en geschreven geweest met het oogmerk van mededeling waar dienstig kon zijn.

²⁸⁾ Sapperingen: loopgraven, gegraven door sappeurs. Tunnels werden gegraven door mineurs.

²⁹⁾ Zo is de lezing, doch enigszins onduidelijk, In het [verhaal van Jansen](#) bladzij 5, was *tué tué* de kreet bij het indringen den 16 september.

sterk wordende, niet anders te zien was of de ganse bedekte weg stond in vuur en vlam, dewijl haar attaque bijna na al de lunetten tussen de Wouwse en Bospoort geschiedde, doch vele brave lieden hebben zich zo wel gekwetend dat de vijand eindelijk aan het deinken is geraakt, wanneer men opnieuw een gros van verscheiden pelotons grenadiers aan zag komen om de haren te soutineren, welke zich zo wel posteerden, dat de kapiteins van onze mineurs haar toeriepen: “Welkom” en met een order gaven een mijn aan te steken, waardoor die vrienden alle een stuk weegs perpendicular naar boven gingen en weinige meer gezien hebben hoe zij gevallen waren; hierdoor hebben de onzen de ganse bedekte weg schoongemaakt, uitgenomen dat zij bleven posthouden voor een geheel vak, al waren de onzen zich niet konden posteren, zo heeft men in de morgenstond een tweede mijn doen springen waardoor de ganse palissade gezuiverd is, en de onzen zich weer als te voren geposteed hebben; het hevigste van de attaque heeft een groot uur geduurd, terwijl de Franschen zo een affreus getal bomben in de stad werpen, dat het scheen dat er niet een huis meer over konden blijven, en men niet zonder het uiterste gevaar de straten kon passeren.

Echter hebben wij die nacht geen andere brand gehad als de stadswaag, die mede in de as ligt en een klein burgerhuis. Deze affaire heeft zoals men kan denken, een groot deel volks gekost en ons getal kan wel op 300 genomen worden zo doden als gekwetsten, maar de Franschen hebben daar vrij wat meer laten zitten, het komt op geen tweemaal 300 aan.

Deze nacht is het vuur zo sterk niet geweest, ook zouden ons garnizoen dat altoos op die voet niet kunnen uithouden.

Zaterdag kwamen 3 regimenten uit de grote armée naar onze linie, en zo als ze door Steenberg en gepasseerd waren, kwam contra-order en moesten immédiaat weer terug, waaruit besloten wordt dat het hulpleger dat bij de Oudenbosch ligt, wel haast iets tot ontzet van onze plaats zal ondernemen.

L. J.

XI

Aan dezelfde.

Bergen op Zoom 8 augustus 1747

Gisteren is mij een resolutie van de HH. Gecommitteerde Raden gezonden, om de legerpost te staken vermits hetzelfde hier in de nabuurschap is, en twee dagen meer in de week naar Zeeland te zenden zodat we nu viermaal 's weeks tijding van mij zult horen en ook zoveel maal kunnen schrijven, dewijl mijn postiljon ieder reis tot Vlissingen zal zenden.

Stouters heeft mijzelve verzocht zijn demissie ³⁰⁾ bij de Prins te verzoeken die het, onder ons, zeer kwalijk nam en zijn verlegenheid toonde en *Platman* aangesteld heeft. S. die waarlijk te zacht is voor dat ambt is evenwel hier gebleven.

Alle de dispositiën schijnen een onderneming te melden; sedert zaterdag is de bedekte weg begonnen ondernomen te worden door sapperingen, en tot heden tweemaal ingenomen en tweemaal gelukkig daaruit geslagen, maar dit oogenblik hebben de Franschen weer post gevat, zodat het nu eigenlijk op vechten aan zal komen; de mijnen hebben al 5 of 6 maal gespeeld, somtijds met veel verlies voor de vijand; zijn nederlaag wenst een ieder, doch een ieder werkt niet met

³⁰⁾ Als auditeur militair. Soldaten zelfs stalen in de ledige huizen; die men betrapte werden gestraft. vergelijk [nummer XXI](#).

die ijver die er diende, om hem af te keren. Het blijkt nu zonneklaar dat zijn attaques op de Roverschans en Kijk in de Pot maar loze sinten³¹) geweest zijn, hij vervolgt zijn attaque recht aan op het sterkste van de plaats; het begint ons bloed te kosten maar haar nog meer; maar wat scheelt dat hun, die niets minder denken dan op te breken, en al die geruchten en schrijven van de Couranten zijn loutere leugens; De wezenlijkheid van de zaak is dat ze alles doen wat moedigheid en courage in heeft, om ons te overwinnen, wij defenderen ons als wij met sporen aangeprikkeld worden, maar was onze defensie zo ijverig als de attaque, ze zouden nog ver van de palissade zijn. Schoon zij al haar ammunitie van Namen, Mons, Doornik Rijssel moeten halen, mankeert haar niets en wij zijn verleden week 3 dagen zonder bommen geweest en nu zeggen onze artilleristen dat de vijand te dicht aan de bedekte weg is om bommen te werpen; vandaag hoor ik dat het lood op een einde loopt.

is het niet iets ongehoord, dat wij iets moeten mankeren, daar alle redelijke en welmenende mensen overtuigd zijn dat aan ons behoud de behoudenis van het lieve vaderland afhangt.

Daar is actueel een grote beweging onder de troepen, verscheiden regimenten marcheren uit, en het gemompel is, dat men iets zal gaan ondernemen. Hebt geen verbeelding mijn kind, dat het kleine hulplegertje iets in de lignes kan doen, daar kunnen wij wel stand houden, zij moeten van buiten ageren om ons te redden, en alle die zo raisonneren, dat ze het de bruggen tot Steenberghe hebben zien overtrekken, hebben geen goed denkbeeld van de zaak.

³¹ Afleidingsmanoeuvres.

Verleden zaterdag was ik tot Steenberg ten eten bij de heer *van Haaren*, welke niet te wel begreep, dat het klein leger als toen nog niet ageerde, die dag kwamen 3 regimenten uit dat leger door Steenberg naar de ligne, en waren nauwelijks alle doorgetrokken of kregen contra-patent.

Het schijnt nu of deze nacht wel iets voor mocht vallen, aangezien vele disposities en die ze maken daartoe aanleiding geven.

Wat zou ik u melden van bijzondere ongelukken. Er gebeurt hier niets dan droefheid; het zou uw smart maar verzwaren. Laten wij alles aan de Voorzienigheid overlaten en ons oog maar vestigen op hetgeen ons lieve Vaderland zo naast staat te verliezen.

Onze zaken staan heden de negende als voren. Men rekent dat wij reeds omtrent 600 man hebben verloren en de vijanden tussen de 3 en 4000; ik zie haar aanvallen echter niet verminderen.

L. J.

XII

Aan dezelfde.

10 augustus 1747

Deze nacht hebben wij een hagelbui bommen en granaten van de vijand gehad; dat alweer veel schade in de stad heeft veroorzaakt. De Franschen hebben gisteren weer post gevat in de bedekte weg, en niet tegenstaande heden een schrikkelijk vuur is gemaakt, en wel zo sterk als sedert de belegering nog is gedaan, zij blijven echter post houden schoon het onweersprekelijk is dat zij veel volk verliezen, zij gaan alweer haar gang en laten zich niet verdrieten; of zij en wij dat zullen uithouden, zal de tijd leren. Heden, zegt men, is ons hulpleger zo ver geavanceerd, dat het volgens zeggen, de batailje aan de

Franschen hebben geoffreerd ³²⁾, maar zij hebben niet willen toetasten, dus het waarschijnlijk is, dat men haar haast daartoe zal noodzaken, of is het mogelijk, van achteren couperen, het een of het ander schijnt onvermijdelijk, dus wel haast een decisie.

L. J.

XIII

Aan dezelfde.

11 augustus 1747

Gisteren zijn wij de ganse dag in de verbeelding geweest dat de generaal Schwartzberg ³³⁾ met zijn hulpleger de Franschen zou geattaqueerd hebben, maar het heeft geen gevolg gehad, men heeft bevonden, dat ze zich in het dorp van Wouw hebben geretrancheerd en de avenues zo wel bezet dat men langs die kant niet wel heeft kunnen doordringen ³⁴⁾. Echter was een detachement langs Steenberg en over de Bagijnendijk tot aan het kasteel van Wouw doorgedrongen en wel drie posteringen geforceerd, maar niet bemerkende dat het korps van den generaal Schwartzberg mede attaqueerde op de geconvenierde seinen ³⁵⁾, zijn die wederom terug getrokken, dus wij nu nog op onze defensieve ageren, onderwijl zitten de Franschen in de bedekte weg, en niettegenstaande een schrikkelijk vuur, dat gisteren en vandaag weer daarop gedaan is, zo blijven zij al voortwerken. Men zegt, dat ze niet veel avanceren, dat is al over 14 dagen gezegd, en ondertussen zijn ze genaderd tot door de

³²⁾ Het hulpleger heeft de Franschen kennelijk uitgedaagd, maar die zijn daar niet op ingegaan.

³³⁾ Deze stond met het gros van het leger bij den Oudenbosch, zo schijnt het om Breda en de kleine vestingen te dekken.

³⁴⁾ vergelijk [nummer XXXVI](#)

³⁵⁾ Dezelfde signalen

palissaden, men is zelfs niet buiten vrees, dat ze wel door sapperingen een gedeelte van de galerij of de kazemat onder de bedekte weg zullen kunnen doen springen, waardoor zij eensklaps een opening in de gracht zouden hebben. Nu, het is te wensen dat men zal zoeken te prevenieren ³⁶).

Inmiddels moet ik zeggen, dat wij thans hier zeer kwaad bloed zetten, omdat van buiten niets begonnen wordt, de schikkingen zijn zo veel en zo dralende, dat het mij voorkomt, bijna ondoenlijk iets schielijks of geheims te ondernemen. Ook zijn de Franschen van al onze bewegingen wel geïnformeerd, en ik zie geen kans om ons te flatteren, dat men haar eens onverhoeds op het lijf zal kunnen vallen, en zonder dat zal het zeer bezwaarlijk zijn enig voordeel op haar te behalen.

Ondertussen doet ons garnizoen dat bepaald is tot 10 bataljons ³⁷) wat met mogelijkheid gewacht kan worden, te meer als men considereert, dat het dezelfde zijn als zetelt het begin van het beleg ³⁸) en die ik geloof, dat in het begin 3600 man uitgemaakt hebben, en nu maar ruim 2000 koppen meer zullen zijn, het is waar, al voorder heeft het korps uit de ligne daar 4 à 600 ³⁹) bij gedaan, Ook wel een heel bataljon buitendien, maar dat heeft geen verlichting aan het garnizoen gebracht, dewijl die altijd dezelfde dienst doet en dagelijks volk verliest, dus zou een verversing van 3 à 4000 man de vijand nu weer vrij wat werk geven, maar ik vrees dat zulks meer te hopen [wenschen?] als te wachten is.

³⁶ Dit te voorkomen.

³⁷ Naderhand versterkt; zie brief nummer XX; nog op de 16e september 9 regimenten of bataljons waaronder dat van Rechteren, het welk In de Kijk in de Pot is afgesneden; door toeval? zie [Jansen, Verhaal](#) enzovoort bladzij een en 3.

³⁸ zie de voorgaande aantekening 33

³⁹ Zie aantekening [XV](#)

Ik zie wel, dat de bezetting genegen is, alles te doen om de lof te behalen van de beste defensie te doen die tot nog toe gedaan is, en mogelijk nog meer als men wacht, maar het was naar mijn gedachte veel beter, dat men haar in staat stelde, deze defensie te doen, om de vesting te behouden, en zo onze Soevereinen dat punt verzuimen, zijn wij allen niet alleen ongelukkig maar het gevaar van de ganse Republiek zal zich dan ras ontwaren, terwijl dat we mogelijk deze zomer de ganse Generaliteit verloren zullen zien gaan.

Ik hoop, wens en bid, dat God dat ongeluk toch niet over de provincie van Zeeland doet gaan, maar als men considereert wat de vijand daar niet vinden zou tot facilitering van de zee armaturen en hoezeer daar langs onze ganse commercie genekt zou wezen, zo wil ik hopen dat de heren Staten van die provincie toch ten uiterste effort zullen doen om ons toch een ranfort ⁴⁰⁾ te doen hebben, of andere middelen in het werk te stellen die ons behouden; men considerere toch dat zo wij ingesloten waren, dat er geen ander middel is om zich te verweren zoals men zich bevindt; maar wij zijn nog open van achteren, men kan ons alles bezorgen wat nodig is. Zo dit wel overwogen wordt dunkt mij dat wij niet behoorden verloren te gaan.

Terwijl ik schrijf is er weer brand in de stad.

L. J.

⁴⁰ Renfort (fr): versterking

XIV

Aan dezelfde

Bergen op Zoom, 12 augustus 1747

Wij horen dagelijks van brand hier of daar.

Onze coup heeft donderdag gemankeerd tot ontzet. Nu komen hier weer 7 bataljons en het korps van de generaal Schwartzenberg wordt versterkt met 6000 man.

XV

Aan den Hrn. L. J.

Vlissingen 13 augustus 1747

Daar lopen hier geruchten dat Adan zich in het leger ophoudt en zelve in de stad geweest is incognito. Hoewel ik zulks kwalijk kan geloven, maar dat hij zijn neef daartoe kan gebruiken, komt mij waarschijnlijker voor, en dat is een zekere waarheid, dat die dikwijls in en uit de stad gaat, en indien men hem op suspicie van spion wilde aanhouden, daar was kans genoeg toe, of zouden er onder de krijgsbende ook al zijn, want ik heb er heden bij name horen noemen en wel kennende, die haar pietons in de actie van Wouw verlaten hebben. Ik zal ze niet noemen om te horen of zulks ook te Bergen ruchtbaar zal worden. Heden onder het schrijven dezes, tussen 7 en 9 uren, doen zich zoveel geruchten op van Bergen, die met brieven vandaag zouden gekomen zijn, dat ik zo ontroerd ben, dat ik niet meer weet wat ik u moet schrijven; want ze zijn eensklaps zo voordelig voor ons, dat mij dunkt het een onmogelijkheid is. Zelfs zou er een expresse te Middelburg gekomen zijn, de vijand zal weer uit de bedekte weg geklopt wezen, *Leeuwendaal* ⁴¹⁾ met enige hoofden gevangen zijn, *Paravicini* een daad gedaan, die hem kapitein heeft gemaakt. De stad is hier overal in de straten met hoopjes bijeengerot wegens al de tijdingen.

⁴¹ Löwendal

XVI

Aan denzelfden

Vlissingen 16 augustus 1747

Elk heeft hier zulk een goede moed, dat ze het als onmogelijk stellen, dat de stad genomen zal worden, ja onder de eerste zowel als onder de laatste zijn ze als ongevoelig voor zwaarigheid, en dit bedroeft mij het meest, want ik vrees dat daardoor het opzetten van alle macht verzuimd wordt; Het is al: *voordeel, voordeel*, dat van onze kant geroepen wordt, en men ziet het tegendeel.

Tot hiertoe geschreven hebbende, arriveert de expresse; ik zie dat al die goede tijdingen verdwijnen.

Er waren brieven voor de overste van de Engelsen, die de heer *Lambrechtsen* zelve ging bestellen, om te horen of de generaal *Cronström* iets particuliers aan dien heer schreef, maar neen; alles schijnt geheim te blijven.

Men is hier van gedachten, dat men langzamerhand de gehele Fransche armée voor de stad zoekt te lokken, om de onze daarin te krijgen, en het hun zo van buiten moede te maken en ons van binnen te versterken, en haar daardoor te doen smelten. Wat van al die raadslagen worden zal, is God bekend.

Meld mij toch eens of er dan geen secours In de stad gekomen is? De heer T schrijft het bij Post Scriptum aan den heer L.

Mw. L. J. geb. R.

XVII

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 16 augustus 1747

Het nieuws heden is, dat de vijanden deze nacht hebben storm gelopen op de lunette Zeeland, daar een schrikkelijk bloedbad is geweest, hebbende de onzen tot 3 reizen hen daar af geslagen; op het laatst hebben zij zich aan de voet gelogeed; men meent dat ze geen voordeel van die positie zullen behalen, maar ik heb nog weinig gevallen gezien, dat, hoe gering het voordeel geschenen heeft, of zij hebben er een zeer goed gebruik van weten te maken.

Wanneer zij de tweede maal storm gelopen hebben, waren de bestormers van achteren gesoutineerd door een considérabel getal van manschap, welke zo ver eindelijk avanceerden, tot dat zij op een mijn waren, die men deed springen, warmee een groot getal in de lucht zijn gevlogen.

ik vrees dat ze het van de nacht weder zullen hervatten, zodat het nu dagelijks op een vechten aan zal komen en onze vesting wel duur verkocht en van voet tot voet gecedeerd zal worden. Het schieten dat men doet op de plaats Maar de vijanden gelogeed zijn, is schrikkelijk, Ik weet niet hoe zij het zullen houden.

L. J.

XVIII

Aan dezelfde

Bergen op Zoom 17 augustus 1747

Ik kan niet begrijpen, op wat fundament men zich in Zeeland zo gerust kan stellen op onze defensie. ik avoueer voor een tijd zij is wel dapper, maar zij is niet altoos vrij van berisping en konde somwijlen wel wat anders doen, doch zij is gebonden aan de ordres, maar al was het, dat hier nu gedaan werd al wat met mogelijkheid te denken is, gelijk ik

geenszins twijfel, of onze generaliteit zal alles daartoe zien aan te leggen, kan ons dat niet redden; het enigste voordeel dat een wakkere defensie procureert, is dat men tijd wint, en dat is veel, maar dat voordeel is niets, zo men die kostelijke tijd niet gebruikt om de stad te ontzetten; het is een bekende zaak, dat ging stenen meer onwinbaar zijn. Is het dan mogelijk, dat men zich zoude vergenoegen met alleen het garnizoen een gelegenheid te geven, zich te signaleren, zovele duizenden voor het land te verspillen, en dan nog een stad als deze verloren te laten gaan: het hart zinkt mij in de schoenen als ik er op denk en als ik op de gevolgen zie.

Gisteren avond is alweer een tentamen gedaan, om de Franschen van de lunette Zeeland te delogeren, en van 100 man die daartoe geëmployeerd zijn geweest, is er 28 van weer omgekomen, zonder het oogmerk te bereiken, zodat al onze vijanden zich daar waarschijnlijk van nu af aan zo wel gelogeed hebben, dat men die lunette zo goed als verloren moet achten.

De attaques van de Rooverschans en Kijk in de Pot moet men rekenen dat genoegzaam gedaan zijn, de Franschen zullen nu al haar macht tegen het sterkste van de stad voortzetten, en dat ziet men dagelijks met veel vigueur voortgaat.

L. J.

XIX

Aan den Hr. L. J.

Vlissingen 18 augustus 1747

Mijn verwondering wordt hoe langer hoe groter, telkens als ik een brief van u ontvang, en ik zou wel zeggen dat een leugengeest in alle mensen was, als ten tijde van *Achab* de profeten waren die alles goeds zeiden en *Micha* alleen het kwade, toch wijl gij voor geen profeet

zoudt willen doorgaan, was het te wensen, dat uwe vrees alleen ongegrond was.

De gronden waar men hier op bouwt, zijn deze: de stad wordt geconsidereerd als onwinbaar, het secours van de luitenant Generaal *Schwartzenberg* komt nog al afzakken, daar is een considerabel getal manschap van in de stad gekomen, *Paravicini* heeft Zandvliet ingenomen, nu kan men den vijand den toevoer belemmeren, *Leeuwendaal* zijn hoofdkwartier te Wouw willende nemen, is even het gevangen nemen ontsnapt, maar een groot gedeelte van de equipage genomen; en schoon men de uitwerksels daarvan in het vervolg niet ziet, zo is de voornaamste grond, dat er volk genoeg in de stad is, dat het braaf is en zich wel défendeert.

Te Middelburg is dezer dagen een schip van den heer K. aangehouden door dwang van het gemeen, menende, dat het met kruid en ammunitie voor de vijand geladen was, het geen echter zo niet bevonden was; het gemeen zeide, dat hij het er alweer stil uit had doen laden.

Het heeft weinig gescheeld, of daar is weer oploop geweest, ja militie is 's nachts in de wapenen geweest.

Zo Bergen overgaat, hebben de Heren nog al te vrezen, daarom geloof ik dat zoveel goede geruchten verspreid worden om het gemeen te stillen, daar integendeel duizenden beloofd worden, zo de stad maar gehouden wordt, om ze weer op te bouwen.

Mw. L. J. geb. R.

XX

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 19 augustus 1747

Sedert de Franschen post gevat hebben op het lunet Zeeland zijn zij daar stil, maar men gelooft niet zonder reden dat ze onder den grond werken.

Men heeft nu verscheiden regimenten van het garnizoen verwisseld, zodat men enigszins weer vers volk heeft, onder andere is het regiment van *Evertsen* hier.

Gisteren is hier een mijn gesprongen in de bedekte weg, waardoor wel 50 Franschen in de gracht, maar het beste van al is, dat wij daardoor een galerij Vvn de Franschen hebben geruïneerd, waar langs zij mijnen zouden aangelegd hebben om onze stenen galerij onder de bedekte weg te doen springen, waartoe zij nu nog veel moeite zullen hebben.

Dus wij hem nog zo ras in de gracht niet verwachten.

Het is hier nu zo stil van ontzet, als of wij verzekerd waren dat de Franschen niets meer konden doen, althans het korps van de generaal Schwartzenberg is bij den Oudenbosch en voor ons een zeer onnut lichaam, dewijl het niet in staat is zich te verroeren, dus wel ten uiterste nodig was daar ten minste nog 15.000 man bij kwamen, op de hedendaagse manier van rekenen, want dan zal het op zijn best 10.000 zijn.

Men spreekt hier veel van Engelsen maar met geen zekerheid.

L. J.

XXI

Aan dezelfde

Bergen op Zoom 22 augustus 1747

Ik ben heden nog tot Tholen ontboden bij de HH. Gedeputeerden te velde; van avond te huis komende, wanneer ik mijn post meende te expediëren, onaangename tijding van het huis hoorde, daar dieven in zijn geweest die alles hebben opengeslagen en eindelijk hun moed gekoeld hebben aan de wijnbak, die mijn lieve Louise *mijn kabinetje* placht te noemen; doch dit komt u niet vreemd voor, niemand is vrij van die ongelukken, te meer onze straat, en al wat daar omtrent is, zuiver van inwoners is ontbloot.

Ik heb vandaag gehoord dat de hertog van *Cumberland* afkomt. God geve. dat ze wat beter uitvoeren, als dat van *Schwartzenberg*.

L.J

XXII

Aan dezelfde,

Bergen op Zoom 23 augustus 1747

Ik heb al sedert een dag of 8 mij willen toeleggen om weder eens een grote brief te schrijven, maar wat zal ik zeggen, mijn lieve Mietje! 't schijnt ik een slaaf zal moeten zijn mijn leven lang. Ik heb gisteren den gehelen dag moeten werken als een paard en over de 12.000 guldens betalen; die post levert wat uit. Sedert uw vertrek is er al over de 130.000 guldens betaald, en ik zal deze week wederom om geld moeten schrijven, schoon verleden week al weder geld van het land gezonden is. Zo een belegering kost wat! Enfin, Het is al meermalen gezegd, mochten wij maar Bergen houden en den vijand stuiten, 't was voor onze Republiek nog niets, maar naar dat zaken thans geschapen zijn, vrees ik dat het ras gedaan zal zijn zo wij geen spoedige en machtige diversie of ontzet krijgen.

Eergisteren avond na mijn schrijven hebben wij twee mijnen doen springen, van welker succes ik niets kan melden, en een half uur daarna lieten de Franschen wederom een mijn springen, door welke zij op een tweede plaats opening aan de gracht hebben bekomen, zodat ze thans langs twee plaatsen in de gracht kunnen komen en zeer waarschijnlijk, zo voortgaande, alles zullen doen springen; zodat zij zonder twijfel wel onderricht zijn van onze fortificatiën; want men bemerkt dat ze gisteren en deze nacht al voortgaan op die voet, terwijl zij anders, buiten alle tegenspraak, een terribel volk zouden moeten verliezen. Men remarkeert, dat haar vuur van buiten niet veel bijzonders meer is, en zo ras zij maar een dag of twee stil zitten, ziet men aanstonds door de uitwerksels dat ze niet slapen.

Gisteren hebben wij wederom de lengte van mineurs bekomen met officieren, nu zij haast niet meer ageren kunnen, en thans mankeert het ook niet aan constapels nu onze meeste batterijen buiten staat zijn, behalve dat de vijand zo nabij is, dat weinig canon meer werken kan. Niettemin, de vesting geeft nog gelegenheid genoeg tot defensie, maar ware hier alles op zijn tijd klaar geweest, de vijand zoude met al zijn loopgraven nog de helft zo na niet geweest zijn als hij thans is. S. is aan de koorts, in den beginne heeft hij ook al schade geleden aan zijn huis, en wat door de spurrie gelopen ⁴²⁾, gelijk ook vele van onze Bergse burgerij haar oude gewoonte.

L. J.

⁴² Is dit een spreekwoord? gelijk staande met graantje gepikt?

XXIII

Aan den Hrn. L. J.

Vlissingen 22 augustus 1747

Zijn de dieven in ons huis geweest, ja stort het mede eindelijk in, wij moeten dat geduldig dragen nevens onze mede ingezetenen. Voor het overige werke de Heer zijn werk. Hij geeft en Hij neemt het de zijnen zo het hem behaagt. Het is hier toch alles tijdelijk, en wat is het een gewisse troost dien wij kunnen vinden bij den machtigen en alleen wijzen God.

Naar ik het begrijp, is alles onder des vijands geschut bereik.

Ik stoor mij nu niet meer aan de geruchten, want volgens die gaat geen dag door, of daar komt een expresse met goede tijdingen, doch dat vermeedert mijn vrees ⁴³).

Mw. L. J. geb. R.

⁴³ niet zonder reden. vergelijk aantekening 18 en brief [nummer 25](#).

XXIV

Aan dezelfde

Vlissingen 23 augustus 1747

Ik was deze middag bij B., maar niet weinig van u en van de gedestruëerde stad gepraat, doch schoon het dagelijks onderhoud is, zijn de gedachten nog menigvuldiger, die mij steeds voeden met veel vrees en weinig hoop, hebbende tot nog toe geen andere gronden; niettegenstaande hier geen dag doorgaat, of er zijn goede geruchten.

Mw. L. J. geb. R.

XXV

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 24 augustus 1747

Onze zaken, mijn lieve kind, beginnen van dag tot dag erger te lopen. Het ravelijn Zeeland, waarvan wij heden den trap hebben doen springen, heeft ons enig volk gekost door onze eigen mijn; wij zijn dat werk nu kwijt. Het ravelijn Utrecht is ook al door de Franschen begonnen en zal waarschijnlijk wel ras volgen, en zo doende loopt ons werk al zagtjes naar zijn einde; want al die praatjes van den hertog van Cumberland hebben geen een woord waar, want ik heb gisteren een brief ontvangen van den Engelsen postmeester van zijn leger, die mij meldt, dat ze den 19e maar den kant van Luik gingen afzakken; oordeelt dan hoe gereed om ons te komen helpen. In één woord, ik zie geen ontzet meer tegemoet, of daar zoude een zeer schielijke en onverwachte diversie komen, die ik niet zie; 't zal heel Europa verbaasd moeten doen staan, dat onze Republiek een vesting als deze, van achteren open te water en te land en daar men alles kan inbrengen, niet te kunnen redden. Lieve God, tot wat een laagte zijn wij gekomen! Maar ik moet mij bedaren, en alles aan de Voorzienigheid, wier wegen onbegrijpelijk voor ons zijn.

het vuur is wederom ijselijk dat deze avond gedaan wordt, men wacht weer een onderneming van de Franschen dezen nacht, zijnde morgen hun dag van Sint Lodovicus ⁴⁴⁾

L. J.

XXVI

Aan den Hrn. L. J.

Vlissingen 25 augustus 1747

Gisteren uw brief ontvangende, zie ik met droefheid het bukken van de stad tegemoet, gelijk ik van den beginne gedaan heb.

Gisteren bij mevrouw V.O. ten eten zijnde, had de heer V.O. een kaart of plan van Bergen, met al zijn werken en straten, maar ik moet mij verwonderen, als wij op de kaart zagen waar de vijand post gevat had, dat die heer het zo ligt stelde om ze daar vandaan te kloppen. Wat zal men zeggen, hadden alle heeren zoveel gedaan als gepraat, zouden wij daar beter vruchten van zien; zij schijnen te weten wat kwaad het doen zal, zij schijnen beginnen te vrezen, en in al de ondernemingen tot behoud, schijnen ze als te slapen en of het hen niet raakte, zelfs vreest men nu, dat de grote armëen nu niet zullen afkomen, zullende d'een en d'ander tegenhouden.

Onze Cornelis ⁴⁵⁾ verzoekt ernstig, dat ik Vadertje vragen zou waar dat ik met de kinderen naartoe moet gaan als Bergen overgaat? naar Engeland of naar Oost-Indië? 't schijnt dat hij in het concept is, van hier niet te moeten blijven.

Moeder blijft nog in denzelfden toestand.

⁴⁴ Levendig stond het de briefschrijver voor den geest, wat den vijand bezielde. De vreeselijke gedenkdag van 24 augustus 1572 kon *hem* slechts *historische* herinnering zijn.

⁴⁵ Een knaapje van tussen 10 en 11 jaren

indien onze kleine Louis ⁴⁶⁾ Vader mocht zien zou hij hem met een onnozel lachje verwelkomen wijl hij zeer wezenlijk wordt.

Mw. L. J. geb. R.

XXVII

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 25 augustus 1747

Er was voor de dag van heden een grote bekommering, want men vaststelde, dat de Franschen iets ondernomen zouden hebben, toch wij zijn vrij geraakt met de vrees; de goede dispositie en sterk vuur dat wij gisteren gemaakt hebben, schijnen de vijanden de lust benomen te hebben, zo licht stormen te wagen. Niettemin gaan zij alweer haar gang met de galerij te doen springen, maar men schikt zich de droge gracht wel te défenderen.

Het gerucht loopt, dat nu wederom 14 bataillons van het leger van de hertog van *Cumberland* afkomen; die mogelijk zoveel zullen uitvoeren als de andere, dan zijn wij alweer in mogelijk nog erger predicament ⁴⁷⁾.

Deze nacht en gisteren zijn weder verscheiden huizen in de stad afgebrand; 't is ijselijk onze stad te zien, zo liggen de straten en de gebouwen.

Den 26sten

De Franschen hebben deze nacht alweer een storm of twee gewaagd op het lunet Utrecht, doch zijn afgeslagen; wat eindelijk dit alles zal uitwerken moet ons een korte tijd leren. Ondertussen moet ik u

⁴⁶⁾ Louis Stephanus, geboren te Bergen op zoom 11 juni 1747, in later tijd Raad en rekenmeester der domeinen van ZDH den prins van Oranje, gehuwd met A.D. Luzac, dochter van den door zijnen geschriften, met roem bekenden Elie Luzac, over wien de hoogleraar Cras een *notice* heeft gegeven Paris 1813.

⁴⁷⁾ Vooruitzicht.

zeggen, dat zo men zeker op secours staat kan maken, er nog tijd van ontzet zoude wezen, al zo de Franschen door onze defensie zich zo voorzigtig gedragen, dat haar werk niet als voetje voor voetje voortgaat, ook zoude het wel kunnen wezen, dat haar dikwijls iets ontbreekt.

Den Auvergnepolder prepareert men ook door te steken, waardoor ik meer als 400 gulden 's jaars zal verliezen; zodat Mijn Lieve Kind, onze ongelukken van alle kanten komen, nochtans moeten wij daarom niet wantrouwen.

L. J.

XVIII

Aan den Hr. L. J.

Vlissingen 27 augustus 1747

Uw brief van gisteren schijnt weder een kleine flikkering van hoop te geven.

Het gerucht van de troepen van den hertog *van Cumberland* is hier insgelijks.

De heer *van Ouwerkerk* is in Commissie naar Zijn Hoogheid, wegens het maken van de barakken voor 't garnizoen te winter, want nu camperen ze ten dele in de tenten; Middelburg wil in die kosten niet komen, en zegt dat Vlissingen het nu voor zijn privé kan doen, zo zij het hebben willen, zodat de onenigheden nog al plaats hebben, daar integendeel het Gemenebest met hart en ziel behoorden waargenomen te worden in dezen benauwden tijd. Wat zou het dan niet worden, zo onze stad moest bukken of de Prins eens kwam te vallen.

Mw. L. J. geb. R.

XXIX

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 28 augustus 1747

De vrees en 't nadenken, dat ons het feest van Lodovicus heeft op den hals gejaagd, is enigszins verdwenen door het groot vuur dat wij vrijdag nacht gedaan hebben; 't gene haar waarschijnlijk de occasie benomen heeft iets te ondernemen. Ik wil ook gaarne bekennen, dat zo lang het beleg geduurd heeft, zo een geweldig vuur nooit van onze kant is geweest. Dit doet mij te meer zien, dat indien in ene plaats als deze, alles altoos in voorraad en gereed was, de vijand het naderen duur zoude betalen.

Sedert zaterdag merkt men niet, dat ze iets van belang ondernomen hebben, als dat zij haren attaque verder pousseren tegen Kijk in de Pot, zij hebben zelfs haren linien zover getrokken, dat het Fonteintje daarin gesloten is, maar de vloed van gisteren avond moet het meeste geruïneerd hebben. Of dit nu geschiedde om ons te misleiden, dan dat zij in de droge gracht niet durven naderen, ik vrees voor enig ongeval, want sedert het openen van de tranchée heeft men haar weinig zo lang gezien zo weinig werkzaam.

Wij worden weer geflatteerd met 15 bataljons die de hertog van *Cumberland* afzet tot versterking van het korps van den generaal *Schwartzenberg* ; zo die het dan beter begrijpt dan de laatste reis, konden wij mogelijk nog ontzet krijgen.

De Auvergnepolder wordt actueel onder water gezet, onze hoeve onder Halsteren is zodanig door ons eigen volk beroofd, dat men nauwelijks meer kan zien waar huis en schuur gestaan heeft.

Ik kom zo van den Prins, en zoals de zaken thans staan en het hulpleger zijn best doet, is de zaak nog niet hopeloos van ontzet.

L. J.

Aan dezelfde

Bergen op Zoom 29 augustus 1747

Er is heden niets van belang voorgevallen, maar er worden schikkingen gemaakt, welke aanleiding geven om te denken, dat een tweede ontzet getenteerd zal worden.

Gisteren is een droevig ongeluk in de polder gebeurd; twee wagens met gekwetsten welke naar Tholen reden, meenden nog langs den langen weg te kunnen rijden, schoon die enigszins onder water stond, met de inundatie van de polder zijn ze te na aan de sloot gekomen, de wagens omgevallen, en al die droevige gekwetsten op 8 of 10 na verongelukt.

Er zijn hier al twee of 3 schepen, uit Holland, met allerhande provisiën en verversingen gekomen, doch ik moet zeggen dat het alles superflu is, daar is overvloed van alles voor haar; zo wij de stad mochten behouden, zullen er beter voorwerpen van cariteit wezen, onze kleine burgerij is in den grond geruïneerd; en ik weet niemand, die niet een gevoelige neep zal hebben van dit zo zwaar en lang beleg ⁴⁸).

Mw. *L. J.* geb. R.

⁴⁸ Volgens het *Nader project tot soelaas de eigenaren de geheel geruïneerde huizen binnen de stad Bergen op Zoom* overgegeven bij J.L.J., aan de commissarissen van den Rade van State, gerequireerd bij *Rtie* 12 maart 1750, gevoegd bij de *Rtie* van de Staten-Generaal, 3 juni 1750, waarbij dien overeenkomstig, het vinden der nodige gelden werd vastgesteld, waren er 286 nummers van Erven, waarop de geheel geruïneerde huizen bestaan hebben, tot herbouwing waarvan werd geëist

	f 489 300
Bij taxatie gebracht op	f 435 550
<u>En vastgesteld een soelaas van</u>	<u>f 300.000</u>

Te vinden uit:

De algemene collecte	f 125.000
----------------------	-----------

Aan den Hrn. L. J.

Vlissingen, 30 Augustus 1747

De geruchten zijn hier ook positief wegens het korps van den hertog van *Cumberland*, al zo de Engelse consul daar ook tijding van heeft; doch mijn hart kan er zich niet mede verheugen; of het is dat ik van u gescheiden ben, of dat het ontzet nog ver af is, weet ik niet. Ik heb gereflecteerd, dat de laatste belegering van Bergen, waarvan wij zo menigmaal het ontzet gevierd hebben, geduurd heeft van den 18 juni 1622, dus 6 dagen later begonnen, tot den 3 October, doch hoop dat het den Hemel behagen mag in kortere tijd de blijken van zijn genade aan ons te geven.

De verpondingen der nog bestaande huizen aan welke		
3 jaren vrijdom was toegestaan		f 25.000
Ene negotiatie van 3% bij de gemeente op te nemen. in		
<u>1751 tot 1753, en af te lossen 1754 tot 1776</u>		<u>f 150.000</u>
Totaal		f 300.000
Tot het opbouwen zijn opgenomen		
In 1751, voor	74 huizen	f 80.200
In 1752, voor	90 huizen	f 98.700
In 1753, voor	12 huizen	f 17.000
Totaal	176 huizen	f 195.900

De eindelijke aflossing heeft plaatsgehad en de conclusive rekening van het fonds is gedaan in 1779, volgens de originele Staten, onder mijne papieren berustende. Uit de specifieke lijst der huizen blijkt het, dat de gewoonte te Bergen op Zoom bestaan had, van aan elk huis een naam te geven (vermoedelijk overeenkomende met eene in den gevel gemetselde afbeelding, zo zoals men zulks nog hier en daar in andere steden aantreft), bijvoorbeeld *Drie Koningen, de Sleutels van Leiden, de Witte St. Jan*.

Enkele eigenaars hebben bedankt voor het opnemen van gelden uit het soelaas; onder dezen vind ik L. Adan, voor twee percelen tezamen geschat op 7500 gulden.

Wat zal ik verder zeggen Vader lief! Het is een algemene ondervinding, dat wanneer tegenspoed komt, het op meer als ene wijze beproefd wordt ⁴⁹⁾.

Mw. L. J. geb. R.

XXXII

Aan denzelfden

Vlissingen 3 september 1847

Ik hoop dat uwe onlustigheid geen onpasselijkheid mag veranderen, daar ik zeer voor vrees, wetende uwe bezigheid en het extra ordinaire warme weder; die vrees maakt mij veel bedroefde uren.

Hier is gepubliceerd, dat elk zijn zilver op 't Stadhuis kan brengen als een vrijwillige gift, tegen 4% obligatie in de plaats. De geboortedag van den Prins is hier heel stil gevierd ⁵⁰⁾ wegens de omstandigheden van tijd.

Mw. L. J. geb. R.

XXXIII

Aan Mw. L. J.

Bergen op Zoom 5 september 1747

Ik vind mij heden in staat u wat breder te schrijven, maar gisteren was gansch niet wel. Het schijnt zich op een anderen daagse koorts te zetten, ik denk het op zijn hoogste zal geweest zijn; bedroef u dan toch niet, want indien ik dat merk, weet ge wel dat mij zulks al te zeer aangaat; Dat is het grootste van mijn ziekte, dat ik geen rust kan hebben.

⁴⁹ "When sorrows come, they come not single spies, but whole bataljons".
(Shakespeare, Claudius in *Hamlet*)

⁵⁰ Willem IV geboren 1 september 1711

Ik houde mijn zaken zoveel mogelijk gaande, en zij kunnen niet stilstaan, als ge eens bedenkt, dat ik sedert het beleg al tweemaal 100.000 guldens heb betaald.

Nu van ons beleg: dat gaat ze in gang, maar ik moet thans zeggen, met zulke hevigheid niet als voor 14 dagen, want sedert die tijd hebben de Franschen weinig of niet geavanceerd, gevoegd bij alle de zwarigheden die zij nu nog zullen moeten te boven komen, eer zij tot het schieten van een bresche kunnen vorderen; 't geeft niet weinig hoop, dat, zo de Franschen zich obstineren hier te blijven, wij haar wel tot October zullen kunnen houden; het is althans zeker, dat onze gouverneur thans geen verdriet in het werk ziet.

Het krioelt hier alledag van vreemdelingen die het beleg komen zien. Voor eergisteren komen 3 vreemde officiers te dien einde hier, gaan met een naar een batterij, waar zee zo ras niet gekomen zijn, of de een wordt doodgeschoten en de ander dodelijk gekwetst ⁵¹).

L. J.

⁵¹ Met deze brief eindigen de door J.L.J. gedurende het beleg geschreven. De ziekte werd gevaarlijker; de liefhebbende vrouw, zwak en teder van gestel, nam, geen tijding bekomende, uit zichzelf het besluit naar Bergen op zoom te vertrekken, en liet de huismoederlijke zorg aan hare oudste dochter, Toen eerst 17 jaren oud; welke de nummers 34 aan 35 opgenomen zijn ene naïeve schilderij leveren.

XXXIV

Meijuffw.

Bergen op Zoom, 11 September 1747

Louisa Jacoba L. J.⁵²)

Lieve dochter, hebbe het geluk gehad, denzelfden avond om 8 uren nog te arriveren, en heb uw Vader zwak en zeer vervallen gevonden, maar God dank, zoo de doctor meent, is 't gevaar op 't hoogst geweest.

Ik hoop, dat gij met een brave moed de zorg voor mij zult waarnemen.

Met onze stad gaat het nog tusschen vrees en hoop, daar is nog niet veel voordeeligs van te zeggen.

Mijntje heeft uw Vader, als een trouwe domestique, met veel liefde opgepast.

Mw. L. J. geb. R.

XXXV

Aan dezelfde

Bergen op Zoom, 11 September 1747

Uw Vader is van daag een weinig beter.

Het is nog onzeker wanneer het hier gedaan zal zijn.

Er geschieden dagelijks ongelukken, van daag nog 4 menschen, en is een ijselijk geschiet nacht en dag.

Lieve Kinders, ik kan u nog niet melden, wanneer ik weer bij u zal zijn, want uw Vader moet eerst in beter staat zijn eer ik hem verlaat. ⁵³)

Mw. L. J. geb. R.

⁵² Zie Aantekening 44.

⁵³ Het tijdstip van haar terugkeeren is mij niet naauwkeurig gebleken, het kan uiterlijk den volgenden dag zijn geweest, want den 16 September, 's morgens omtrent 9 uren, werd de stad bestormd. [Jansen, Verhaal](#), bl. 3. Vergelijk *aldaar* bl. 33

Tussenvoeging

De hier na volgende brief maakte geen deel uit van de publicatie in de Konst-en Letterbode, maar kwam op een andere wijze onder de aandacht. Lees hiervoor de [Waterschans 2018-1](#). In dat blad treft u tevens een nadere analyse van deze brief aan, inclusief de vermoedelijke route waarlangs Maria Le Jeune ontsnapte.

Mejuffrouw en veelgeachte vriendin!

Wanneer men seker omstandigheden ontmoet, daar men reeds lang na verlangt heeft, is het des te aangenamer, wanneer het op 't onverwagts komt. Soo is het mij gegaan ten Uwen opsigte, want hebbende wel gehoord na daarna vernomen te hebben, dat UEd. tot Delft was dog UEd's adres niet wetende, soa vond ik mij verstoken van het onderhoud, dat ik van harte met UEd. wel eens wenschte te hebben, in onse bittere omstandigheden wanneer ik mij eijndelijk op het aangenaamst met UEd. geeerde van den 22 deser op den 23 vereert vond. Segge dan vooreerst dank voor de genegene vrintschap daar UEd. sig mede na ons gelieft tinformeeren en sal UEd. een kort relaas doen van mijn ontmoetinge.

Na dan Donderdags na UEd. vertrek scheep gegaan sijnde, hebbe tot Saterdag aant hoeft door storm blijven leggen daar wij niet een kopje warm water konden krijgen en nauwelijks broot genoeg om de rijs te doen in welke eerste droevige omstandighijt mijn waarde man ons alle dagen nog een droevige visite aan thoofst quam doen, dankende God dat wij maar uijt de beginselen van benauthijt waren. Eijndelijk voeren wij Saterdags met storm af, niet sonder gevaar en al wat scheep was dootsieck behalven de schipper en knegt en ik. Sie daar al de

ondersteunende hand gods ondervonden en quamen tot sinkens toe geladen sijnde 's avonds tot Middelburgh aan. Mijn rijsgenoten waren: vrouw Tak, juffrouw Camp en haar vader en moeder de juffre de Bij en Mosman en verder een heel deel andere bekende en onbekende. Van daar ben ik na Vlissingen gegaan, daar ik een hujs gevonden heb, daar we ons provisioneel plaatste, blijvende in een geduerige pers van benauthijt hoe het van dag tot dag met de droevige stad en mijn man zijn gesonthijt mogt afloopen, tot dat eijndelijk mijn wens vervult wiert en ik wegens mijn mans sware siekte ontboden wiert en ik op den 8en na Bergen vertrok latende hier een familie van twaalf en gaande na een half vernielde stad, niet wetende of mijn waarde man in leven of doot soude vinden. Door 's Heeren goethijt vond ik mijn man de siekte opt hoogst geweest sijnde, die in een onuijtsprekelijke vergenoeging was, mij bij sig te sien.

UEd. sult door UEd's soon verstaan hebben hoe sij in hunne eensaamhijt al gesukkelt hebben. Sie daar, waarde vrinden, vond ik mij in een erbarmenswaardige stad van mijn geboorte van ouwers tot ouwers; in een vreemd hujs daar men geen voet uijt dorst setten, uijt vrees van door bommen of kogels te verongelukke, gelijk sulks dagelijks gebeurde, in een kamer, die ons oor alles moest dienen, de meubels op sijn campagnes soo ook de menage, het hujs van boven met kogels doorschoten. Enfijn, ik sag in die wijnige dagen al de smert en hoordense van een swaar belegerde stad, sijnde het snags, insonderhijt de twee laatste nagten niet anders als een continueele aardbeving van onderen en boven in de lugt een gedruijs van donderend geschut of al de afgronden open gebroken waren. Men kan sig niets soo ijselijks verbeelden; egter waren alle officieren die mijn man quamen spreken, eenparig van gedagten dat wij de stad nog een

maand konden diffenderen en mogelijk nog behouden. Noijt hadden wij geruster en met soo wijnig geschut gaan slapen als Vrijdags avonds en mijn man begon den nagt voor 't eerst ook eenige rust van herstel te genieten, wanneer ik 's morgens door 't schieten wakker wierd, hoorden ik een groote verandering int geschut en bommen en houwitsers overt huijs vliegen en slaan; terwijl ik hier reflexsies op maakte, bevelende ons ondertusschen in Gods hand wierd aan onse kamer geklopt en geroepen: “sta je niet op, de fransen zijn op de wall!” Eer wij in de kleeren waren vermeenigvuldigde de bodens met roepen: “de franschen zijn in de stad”. Te gelijk hoorden wij het schreeuwen van de vijand door de stad: “avance, avance, tue, tue” en hoorden se meteen handgemeen aan elkander met klijn geweer tusschen het prinsenhof en uwe straat.

Mijn man, hoe swak nog, quam in de kleeren en bragt mij agterom langs de wal aan de poort, die wij van ons volk beset vonden soo van infanterij als cavalerij. Egter drongen wij door de paarden ent volk heen en dofficiers ons kennende lieten mij per gratie nog door een spleetje van de poort uijt. Daar stond ik alleen op de brug en moest mijn waarde man in soo een swakke toestand in soo een ongeluckige stad laten, sonder een woort afscheijt te kunnen nemen, soo kort was de tijt. Eijndelijk sag ik Bergsma nog uijtkomen. Die sijde: laat ons in gods naam gaan, dat wij uijt het geschut vant kanon zijn, dat aan d’eene sij nog speelde terwijl aan d’anderkant de stad gesurpreneert was. Wanneer dan door gods hand gelijid wierd, want soo moet ik het aanmerken en tot de plaats van de bleeke dood, vond ik daar al staan de generaal Cronstrom en eenige officieren die wij nabij passeerden en wanneer ik omsag liet ik een brandend sodom agter mij, siende verschijde huijsen in vlam opgaan, hoorde het geschut door de straten

en sag aan d'anderkant van de stad daar de storm was op de wal ons volk met de vijand nog handgemeen. Wel een noijt vergetend gesigt en gedagten voor mij, dog 't schijnt ik moest nu een behoudend waar henen [zoeken] en na een wandeling van een uur of vier, moetende door d'inondatie van de polder altemaal over de dijken gaan tot aant boshooft ⁵⁴) over de schipbrug die daar gemaakt was en quam alsoo tot Tholen, vindende alle goede bekenden al op weg soodat ik almee van de laaste moet geweest zijn, als ook een meenigte van soldaten-vrouwen die de handen wrongen en lamenteerden over het verlies van hunne mans, en gequeste aan hooft, aan arm, aan been ja sag selfs op weg de geest geven van elendige gequeste.

In dat stadje (Tholen) komende vond ik daar soo groote consternatie als te Bergen over dat onverwagte overgaan en elk was daar al besig met packen en sakken om de vrouwen ook maar in vijlghijt te brengen. Egter raakte ik door de Voorsienighijt, want ik het anders niet noemen kan, wetende niemand woonen, bij de Borgemeester Vrij berge, daar mevrouw mij met een kopje koffie op mijn marsch verquikte, van daar raakte ik al weer casueel bij domeni Selevins die gereet stond om sijn vrouw en suster na Middelburg te brengen, soodat wij een wagen namen om over de veeren te gaan, het weer dien eijgen dag ons loonde, soo waren wij doornat van regen en doorwaijt als wij op 't land van ter Goes quamen, daar wij weer een wagen namen en savonds binnen ter Goes raakte, daar wij snags sliepen, lieten onse kleeren bij de backers op den oven droogen. Sanderendaags het weer onstuigmiger wordende, konde mijn rijsgenoten niet resolveren om verder te gaan en mij alweer een

⁵⁴ Botshooft, een redoute aan de Eendracht.

wonderlijk occasie voorkomende om over Straatskerke weg te kunnen raken soo verliet ik mijn geselschap en de deur uijttrappende om na de wagen te gaan overviel mij weer een plasregen dat eer ik bij de wage was tot onder toe weer nat was. Hier wil ik wel bekennen dat mijn hart in een overwonnen droefhijt weg sonk, komende mij alles teffens in gedagten, dog god die mij voor nog al meer ontmoetingen geschikt heeft, beurde mij gelijk als meer op door het medelijdend vrendelijk geselschap van twee burgerdogters die ik hier weer aantrof. De regen hieuw weer op en wij quamen te Straatskerke ⁵⁵⁾ dat het uijterste dorp vant eijland van ter Goes is. Daar ontmoete ik bij de schipper de jonge Blaskes van Bergen die daags te vooren ook ontvlugt was, die mij kennende en de schipper hoorende wie ik was, wierd ik daar weer met alle beleefthijt behan-delt en wanneer wij scheep gingen meende ik in een gemeene poors ⁵⁶⁾ te gaan, maar wanneer ik agter int schip gebragt wierd sag ik mij in het paviljoen van een jagt, daar ik alleen geplaatst wierd. Hier had ik weer stof tot overdenking van gods wonderlijke handeling en bestier met sijne schepselen.

Meenende nu haast tot Middelburgh te wesen gingen wij onder zijl, dog aanstonds verhefte sig een vliegende storm dat het water agter int paviljoen sloeg en de schipper werk had dat hij Ter Veer inliep, vanwaar ik om te verkorten tot Middelburgh raakte daar ik twee nagten uijtruste, eensdeels om of ik eenig narigt van mijn man konde bekomen ten anderen dat ik mij in geen staat vond om mijn kinderen taanschouwen sonder te beswijken, niet wetende of ik ze niet als vaderloos soude sien. Ik vertrok Dingsdags na Vlissingen, wagtende in

⁵⁵ 's Heer Arentskerke

⁵⁶ Verm. Een Zeeuwse Poon

een opbeurend kristelijk gedult wat uitkomst god mij geven soude. Mijn vertrouwen was in desen ook niet te vergeefs want op Woensdag kreeg ik door drie regels van mijn man zijn hand tijding dat hij leefde. Eijndelijk is gods bijstand soo groot geweest dat mijn man op saterdag den 23 uijt ons rampsalig Bergen is geraakt met de generaal Lewe en heeft door die ocase ook de twee predikanten de Heeren Volkers en Jansen daar uijt geholpen en heb dus mijn waardste pand op gisteren den 29 van God wederom gekregen.

Maar waarde vrindin, hier moet mond en pen verstomd staan over het uijteijnde van die rampsaligen dag van overgaan ⁵⁷). Geen half uur na mijn vertrek uijt de stad of de vijand was meester van deselve en eer het middag was, waren al de ingesetene soo mans als vrouwen tot opt naakte lichaam gevoeljeert en van alles geplundert selfs geen hemd aanhoudende en liepen dus als spektakels langs de straat. Hetgeen mijn man dog zijn hemd en rok heeft doen behouden, is het geluk geweest dat franse officiers rankontreerde, die hem sulks met het leven sauveerden en dat is het. Al papieren en al verwoest, de plundering heeft 24 uren geduert, soodat in kelders of nergens iets verborgen is gebleven, ja selfs de generaals en de prinspapieren en alles quijt, soodat men wel mag seggen dat onse inwoonderen zijn gesteld als tot een spreekwoord en tot een aansluitjen, dat al wie het hoort sal sig verwonderen en seggen: ach, wee wee de stad datse soo naakt is geworden en al hare inwoonderen verstroijd dat het met hen soo geheel uijt is, want hetgeen gedurende het beleg niet door de bommen geruwineert was, is dien eijgen dag nog doort vuur vernielt en van de wijnige die zijn overgebleven sijn de uwe nog de beste. Den

⁵⁷ 12 september 1747

ouden vader Pieper is zijn mijt ontvlugt met het gelt en hij is naakt in de rampsalige stad gebleven. Wat had ik nog stof om uijt te brijden maar ik moet eijndigen en alleen nog seggen dat ik hoop dat God, die ons regtveerdig geslagen heeft, ook de sijne die hij hunne ziel als een buijt uijt den viere gered heeft ook door zijn ondersteunende genade sal doen dragen hetgeen hij se heeft opgelegd en ook eens met sijne vaderlijke liefde wederom sal doen ondervinden dat zijn hand slaat maar ook heelt, dat hij wel verbrijselt maar ook geneest."

Het slot van de brief

"Wel op dan vrindin hert en ziel en geloof in vertrouwen na boven en voor al niet wanhopen aan sijne barmhertighijt die dog oneijndig is en die ons op zijn tijt ook sal doen sien, dat hij magtig is alles uijt to werken wat tot ons behoud en beste diend. God wil vertrouw ik alleen de eere hebben en al het schepsel moet in onse oogen en vertrouwen onmagtig zijn waartoe ik hoop dat den grooten Schepper UEd. en ons alien bekwaam sal maken tot eere van zijn heerlijkhijs, amen. Mijn man is nog swak ent hart nog vol droefheijt. Egter voegt hij zijn opregte vrindschapsbetuigingen bij de mijne soo aan UEd. en waarde famili als aan onsen lieven oversten nevens tante en nig. Groet alle onse verstroijde ingesetene van herten die UEd, ontmoeten en weest versekert dat ik onophoudelijk altoos ben gelijk ook mijn man.

Meijuffrauw en veel geagte vrindin

UEd. Dw. Dienares en vrindin

M. Lejeune.

Bergen, den 30 september 1747

P.S. Desen morgen ontfangen wij tot onse groote aandoening de tijding van de doot van Plaatman. Hoop dat God de moeder zal sterken.

Tussenvoeging uit de [Waterschans 2018-1](#)

En delen uit de *Algemeene Konst- en Letterbode*, 1848

[No 20](#), [No 21](#), [No 22](#), [No 23](#), [No 24](#)

Aan Mw. L. J.

Steenbergen 27 april 1748

Nu tot de Nouvelles: die wij van Bergen krijgen, zouden ons haast doen geloven, dat wij aan die kant enige lucht van den vijand zouden bekomen, maar de reden waarom, is een droevige mare voor ons Land, indien het doorgaat; nogtans verzekeren veel menschen, dat het waar is, en dat het zich in het kort zal openbaren, namelijk, dat zij bezig zijn alle de werken van Bergen te laten ondermijnen, en zoo ras Maastricht over is, alle de fortificatiën zullen doen springen, een droevig uiteinden voor die importante vesting en een gevoelige neep voor de Republiek, doch Die alleen regeert, weet waarom zulks geschiedt, en dus laten wij ons aan zijn heiligen wil onderwerpen. Eergisteren was D.G. van Wouw, hier, die mij onder anderen verhaalde, dat wanneer onze armée verleden jaar kwam, om Wouw te attaqueren, ⁵⁸⁾ en geen 2000 Fransen waren; echter hebben zij ons geheel legertje terugdoen deinzen; het schijnt dat wij Bergen hebben moeten verliezen; ongelukkig noodlot die arme stad overkomen. Maar anticiperen wij niet op de droevige gevolgen, zij komen tijds genoeg. het beleg van Maastricht ⁵⁹⁾ gaat ijverig voort ⁶⁰⁾

L. J.

⁵⁸ vergelijk den brief nummer 13

⁵⁹ begonnen 11 april 1748

⁶⁰ Van *Jacques Lejeune*, de schrijver van de meeste deze brieven, is een korte stamboombeschrijving op de volgende pagina's opgenomen.

Over de herkomst der briefschrijver

Jacques Lejeune, de schrijver van de meeste deze brieven was mijn grootvader. Hij werd te 's Gravenhage geboren den 11 december 1698, van vaders en moeders zijnde uit *refugiés*, en hij overleed er 21 november 1790, hebbende, de twee of 3 laatste jaren uitgezonderd, het volle genot zijner geestvermogens en zintuigen behouden, brengende dagelijks enige uren aan zijn schrijftafel door en een goed deel van den dag met het lezen der beste nieuw uitkomende boeken. Zijne echtgenote, aan wie zijn hiervoren medegedeelde brieven gerigt - en van wie de andere - zijn, was [*Maria Rupertus*](#). Men vindt haar in mijn [*brief aan den heer Schotel*](#), die Z.W.E. heeft doen drukken in den Algemeenen Konst- en Letterbode voor 1845.

Mijn overgrootvader *Alexandre Lejeune* was afkomstig van Bourdeaux, een kleine plaats in het voormalig Neder-Dauphiné (waar *Isaak Casaubonus* het leven ontving), maar bekleedde te Orange het ambt van Ontvanger der Prinselijke Inkomsten. Ter zake der herroeping van het Edikt van Nantes, nam hij in 1685 de wijk naar Holland. Bij eene poging, welke zijn land en geloofsgenoten in 1705 aanwendden, om zich in het vaderlijk erf te herstellen, sneuvelde hij met den degen in de hand. Zijne Zuster was in de deur van haar huis opgehangen, omdat zij er een vergadering van Hugenoten had gedoogd. Hij was gehuwd met *Louise Faure*, dochter van *Jean*, zoon van *Philippe*, welke gehuwd is geweest met ene *demoiselle Fontaine* en een der 16 zonen was van *Antoine Faure*, baron de Péroges et Vaugelas, President in het gerechtshof van Savoye, bekend onder de Latijnschen naam van *Faber*, door zijn rechtsgeleerde schriften.

De oudste broer van *Philippe* was de Franse taalkundige *Claude Faure de Vaugelas*.

Jean was in 1684 met zijn echtgenote en kinderen gevlucht naar Naarden in Holland, maar hij zelf werd in 1685 in Frankrijk gevangen genomen; het vonnis ter eeuwig durende gevangenis verwisseld zijnde in verbanning, kwam hij er, bij de inval door de valleien van Piëmont, nogmaals terug, en verkreeg na de vrede van Rijswijk, er te mogen

verblijven: “Il fut rétabli”, zeggen mijn familie papieren, maar vermelden de reden niet, en zekerlijk was het niet van duur want in 1703 vind ik hem te Bergen op Zoom, waar hij overleed en ook zijn echtgenote in 1714, en waar deze tak der *Faure's* zich neerzette.

Bij het beleg dier stad in 1747 moest Louise, op haar hoge jaren met haar schoondochter en kleinkinderen, het jongste van welke 5 weken oud was, naar Zeeland de wijk nemen, voor de tweede maal, door de zonen van haar geboorteland verdreven, een omstandigheid waarover zij bij al hun andere tegenspoed het bitterst weende. Overleed in 1750. zij heeft gehad twee broeders:

1. *Alexandre*, raadsheer van de markies van Bergen. Uit zijn huwelijk met *Marguerite Therese Les Perdrix*, had hij verscheiden kinderen, waaronder *Hugo Pieter Faure*, commandeur van Bantam, en aldaar overleden in 1763, wiens nakomelingen zijn de *Faure's* te Amsterdam, en (met bijvoeging van de moeders naam) van *Boneval Faure's*, In Groningen.
2. *Jean*, baljuw van Zand daar Buiten (Standaardbuiten), onder wiens bestuur De Graaf Hendrikspolder bij Steenberghe is ingedijkt, en schrijven van [*Histoire abrégé de la ville de Bergen op Zoom*](#), In 1761 uitgegeven door zijn zoon *J.A. Faure J.U.D.* In dit werkje geeft hij te kennen, dat hij niet ver af is geweest van het toneel der gebeurtenis, en men kan moeilijk onderstellen, dat zijn zoon niet onderricht zoude zijn geweest van sommige der in deze brieven voorkomende bijzonderheden, maar vermoedelijk heeft hij het openlijk mededelen minder dienstig geacht, en zich liever tot het bekende bepaald. zie aldaar bladzij 253 en volgend ⁶¹).

De vroeger genoemde *Philippe* had een ouderen zoon *Pierre*. Deze vluchtte in 1685 van Orange naar Nederland, waar zijn oudste zoon te Borculo werd geboren. Hij zelf keerde na de vrede van Rijswijk in

⁶¹ De Beschrijving van de stad en het beleg van Bergen op Zoom in 1747, Amst 1780, is mede uit vroeger gedrukte stukken genomen en tot een geheel gebragt. Zie *Alg. Vaderl. Letteroefeningen* bl 618.

1701 naar Frankrijk terug, doch ook hij schijnt sedert 1703 weder te zijn uitgeweken, en zich te Orbe In Zwitserland te hebben gevestigd; immers:

1. Een zoon *Alexandre*, is met een al daar geboren *refugiée Bertrand* gehuwd geweest.
2. een dochter *Marie* trouwde met een *Bertrand*, marchand refugié aldaar, aan eenen van wier drie zonen *J.E. Bertrand*, men een uitgave van *Eutropius, cum notis Galicis, Novi Castri 1762, 8*, te danken heeft.

Uit een later huwelijk had *Philippe*:

3. *Antoine*, in 1703 naar Pruisen gevlucht; later in angst betrekkingen aan de Kaap de Goede Hoop gevestigd. Gehuwd met *Rachel de Villiers*, en al daarin 1763 overleden. Van deze stamt een tak der *Faure's* af, in het laatst der vorige eeuw aldaar en te Batavia, in leven. Of de *Fontaine's* welke de heer Koenen in zijn *Verhandeling* bladzijde 378 vermeldt, verwant waren aan de bovengenoemde echtgenote van *Philippe Faure*, en dit tot hunne vestiging aldaar aanleiding hebben gegeven, is mij onbekend.
4. *Frederic*, "perdu dans la persécution de France".

Na dit, als een kleine bijdrage tot de lotgevallen der refugiés te hebben ter neder geschreven zal ik er ééne opmerking bijvoegen, namelijk dat over het geheel genomen de familiën van deze vluchtelingen weinig onder elkaar huwelijken hebben aangegaan, maar al vroeg met Nederlandse geslachten, 't zij dan eigenlijk zodanige of ten tijde der hervorming overeengekomene. Mij dunkt dat men deze toegenegenheid tot de nieuwe ingezetenen, die daardoor hunnerzijds betoonden te willen - en zich zochten te - vestigen, voor een groot deel moet toeschrijven aan de gunstige zijde, waarvan zij doorgaans verdienden gekend te zijn.

Zij hechtten zich aan het verkregen vaderland, en voor velen hunner huisgezinnen werd de taal van dat, het welk zij vaarwel hadden gezegd, eene aangeleerde taal, en ik twijfel zeer, of er nog wel ergens hier te lande, op het begin der tegenwoordige eeuw, een huisgezin van geheel refugiésche afkomst was aan te wijzen.



Beschryving der sterke Stad van BERGEN OP ZOOM, met derselver Belegering.

1 De groote Kerk door
de Franco Bomben
verruilt.
2 De Spuyel-Straat.
3 De Woutze-Straat.
4 Roelmayn-Straat.
5 Papen-Straat.
6 School-Straat.
7 Hoog-Straat.

8 Bos-Straat.
9 Schuyers Hof-Straat.
10 Pouter-Straat.
11 De Moll.
12 Lieve Vrouwe-
Straat.
13 - - - Capel.
14 St. Jans Capel.
15 St. Oerriy-Straat.

16 De Haven kant.
17 Dubbel-Straat.
18 Lombard-Straat.
19 Nieuw Werk.
20 Steenbergse-Straat.
21 't Marquiss- Hof-
Straat.
22 De Schilberg.
23 St. Anthony-Straat.
24 Gobbet-Straat.

25 Mofel-Straat.
26 Minnebroers Klo-
lor.
27 De Koren Markt.
28 Outhuys-Straat.
29 De Engell-Straat.
30 St. Jacobs Capel.
31 Corie Mest-Straat.
32 Lange Moll-Straat.

33 De Halle.
34 De Groote Markt.
35 De Beun.
36 't Oranje Bolwerk.
37 't Bolwerk Belveder.
38 Bos- Poort.
39 D Woufche Poort.
40 Steenbergse Poort.
41 't Bolwerk Boore

Verdriet.
G St. Jacobs Poort.
H Ham Poort.
I 't Oude Bek af.
K Nieuw Bek af.
L Stasie Lieve Kik in
de Pot.
M Zuide Schans.
N Oude Haven.

O Nieuwe Haven.
P Lieve Trekende tot
Steenberge.
Q 't Vliegende Leger on-
der den Prins van
Saxen-Hillburghausen.
R Franco Buteryen.
S Derde parallelle Linie
der Franco.

BERGEN OP ZOOM, met regt een der sterkste Steden van onzen Staat niet alleen, maar ook van gants Europa; ligt aan de Rivier die Zoom heeten, 't geen oost-midden door de Stad loopt, en aldaar de Grebbe genaamd werd, de wal der Stad befaat een klein uur in den omtrek, en is voorzien met tien Bolwerken en eens 600 veel Ravelynen en halve Maanen; de Grafen aan de Zuydyde zyn (volgens de Nieuwite manier der Vellingbouw) droog, en konnen door middel van een Sluys, des noods, rykelyk onder water gezet worden. Daar benevens pronkt zy met voornam bedekte Wegen, Glacis, Mynen, en in 't kort, al wat de Konst ontfangt, aan den Groeten Ingenieur en General Koehoorn, wien de zorg door haar Hoog Mog: in den Jan 1699, en 1700, over deeze voornam Grensvelling was toevertrouwt. Aan de zyde van Antwerpen is een versterkte Linie, met vier Reduyten voorzien, en de Kyl in de Pot genaamt word. Naar de kant van Steenberg tot aan die Stad, heeft men een feer sterke Linie, welke door Moerslaan en middel van Sluysen, ongenakbaar kan geset worden, en door vier Schanzen, als de Moormond, de Pinfentens, geset word. Naar de kant der Schelde loopen twee Vartten, de oude en nieuwe Haven genaamt; langs welke men de Stad in tyd van Belegering rykelyk van alle voormad kan beforogen, zonder dat de Vyanden zulks beletten konnen, als wordende door de Zuyd of Waterfchans, van vyf Bolwerken aan de mond der nieuwe Haven beschermt.

Men zegt dat Bergen op Zoom in den Jan 1587, door Gerard van Wellewille, het eerst met Mouten is bevestigd. In den Jan 1597, is deeze ganfche Stad op twee Gebouwen, na door de Vlam verterd; dog weer als een Phenix uyt 't asche beeter te voorfchyn gekomen zynde, heeft zy veel in alle Oorlogfkyden moeten vytstaen. In den Jan 1598, meende Parma zig door Vernal 'er Moester van te maken; dog zyn getrande knapen warden alle gemafficeert. In den Jan 1605, wierd zy weder door Albertus den Aartsbortog dynn overrompelt; du Terrail een Franfchen Balling, was den aanvoerder van die feyt; hy trok by nacht door 't ver-

drongen Land, zeer laag water zynde en vermeerderde twee fterkten die de Haven beschermde; dog aan de Waterpoort door zyn mislukte Vuurwerk ontdrekt zynde, moeft hals over kop de vlugt nemen; ontrent een maand daarna, bestond de Spanjaarde nog eens die kans te hervatten; dog die van binnen op hun hoede zynde, onthaalde hun 600 hevig, ja mannen, Vrouwen en Kinderen dreven met allerley geweer die Spanfche gelukzoekers foor de muren daar zy al reys binnen waren, dat zy met groot verlies moesten afstrekken.

In den Jan 1622, ondernam Spinola, nogmaals een Belegering op die Stad; dog na tien dayen men verpilt en vier maanden tyds doorgeragt te hebben, moeft hy afzynen.

In den Jan 1672, meenden den Koning van Frankryk ook een kans tegen deeze dappere Velling te wagen; dog door de goede forgen van binnen, heeft deffelve niet derve aanvallen; dus deeze Stad nog noyde door een Vyant is overheert geworden.

In den Jan 1747, doet den Koning van Frankryk op een trouwloze wyze een inval, neemt Staatslaande op een gemakelyke wyze in bezit, en meent faks met Brabant ook te doen; laat ten dien eynde de Loopgrave op den 16den maand July voor dit Bergen op Zoom openen, maar het azzende oog van Godt, doet door de fpoedige voorforgen van den Doorluytgen Vorft, den Prince van Oranjen Willem de IV., de oude Barvierfche dapperheyt hier, herleven, deeze Stad wederom tot een manhafte defenfe gerefolveert; laat den Franfman de kragt van Bellona's werksuyten onderwinden, en alzo zy van den 16. tot den 24. van de maand July veel Volk verfluit en wynig gevonden zyn, werdende onopcloudeyk door 't fwaar Gelucht, 't werpen van Bomben in hunne Werken verblind, en door de gedurige uyvalen van het Garnifon verniet; nadien door de Linie, welke by den Prins van Hillburghausen met 15. a 16. dayen men zyn befest, en door de Havens telkens die Stad met verfche Troepen en Vyves werd voorfien, dus daer geen gebrek van iets zynde, het zoo wy verhope den Franfchen fal genootzaake, van de Belegering deefter Stad ondermaal met groote fchaden af te trekken.

I N 'S G R A V E N H A G E ,

By DANIEL LANGEWEG, Boek- en Kaartverkooper in de Vlamingftraat.